

21. april 1958.
10/58.

AL

Kære Gösta.

./.
Hermed sender jeg som lovet en redegørelse for tiltaleformer i dansk - forhåbentlig ikke alt for meget længere end du havde tænkt dig. Redegørelsen er gennemset og bifaldet af Skautrup. Skulle du selv have noget at bemærke m.h.t. dispositionen eller eventuelle uklarheder for en ikke-dansk, hører jeg gerne din kritik.

Vedrørende litteraturhenvisningerne bekender jeg at jeg endnu kun kender Ørbergs Pronomina reverentia fra hans egen henvisning i Salmonsens Leksikon-Tidskrift; derfor mangler sidetallene, men jeg skal verificere dem en af dagene. / v

Min personlige mening om tiltaleord i nordisk samkvem er at man burde tilråde da. og no. De, sv. Ni som den selvfølgeligste tiltale i alle tilfælde hvor de implicerede ikke er dus. Jeg tror at det ville gøre samkvemmet meget lettere for svenskerne, som tillige ville undgå at få det indtryk at nordmænd og danskere er uhøflige eller uciviliserede - jeg har det indtryk at mange svenskere uden forkundskaber er forbavsede eller endog rystede over dansk og norsk formløshed. Personlig finder jeg titelsnobberiet utiltalende og så helst at tiltaleformer som "kontorchefen, professoren" osv. helt forsvandt - efter den overgangstid som en sådan proces naturligt må kræve. Hvis sprognævnens tilrådede De og Ni som internordiske tiltaleord, ville det sikkert indirekte fremme denne udvikling.

Hjertelig hilsen,
din hengivne

Tiltaleformer i dansk.

I Danmark dominerer to tiltaleformer: du og De.

Medlemmer af samme familie siger du til hinanden. Denne skik omfatter også de indgiftede, således at man er dus med sine svogre og svigerinder; to kvinder som er gift med to brødre regner sig for svigerinder og siger ligelædes du til hinanden. Svigerforældre og svigerbørn er i de allerfløeste tilfælde dus. Om man siger du til sin fatters eller kusines ægtefælle afhænger vistnok af hvor ofte man ses. Til de indgiftede må man oprindelig sige De, men familieskabet medfører at man bliver dus, ofte ved bestemte anledninger som forlovelse eller bryllup.

Børn tiltaler fremmede voksne med De, hvorimod voksne siger du til alle børn. Tiltalen ændres i almindelighed til De, når børnene er nået ud over den skolepligtige alder. Dog siger mester og svende du til lærlingene, ligesom lærerne vedbliver at sige du til eleverne i eksamenskolen, frem til mellemskole- og realeksamen; også gymnasiasterne tiltales af deres lærere (dog ikke vikarer) normalt med du; tiltalen De bruges kun på enkelte pigegymnasier. Alle børn er dus, ligesom alle skoleelever. Denne tiltaleform oprettholdes på de højere undervisningstrin, i hvert fald når de danner en direkte fortsættelse af barneskolen, således på tekniske skoler for håndværkerlærlinge og på gymnasier, og fremdeles på seminarier, universiteter og andre højere læreanstalter, hvor eleverne automatisk siger du til hinanden uanset alder og køn.

Den naturlige tiltale mellem voksne er, når ikke særlige forhold gør sig gældende, ordet De. Dette ord er fuldkommen neutralt; det antyder ingen over- eller underlegen-

hed og indeholder intet demonstrativt krav om ligestilling. Til fremmede, hvis navn og stilling man ikke kender, vil man således normalt sige De, og da brugen af titler er temmelig lidt udbredt, er De den almindelige tiltaleform også i en mængde andre forhold, f.eks. mellem over- og underordnede i en virksomhed, mellem forretningsforbindelser, og ofte også mellem kolleger. I visse miljøer bruges dog normalt du. På landet siger de fleste, både kvinder og mænd, du til hinanden (men De til folk fra byerne). Alle mænd der regner sig for at høre til "arbejderklassen" er dus; en arbejder som skifter til en ny arbejdsplads er automatisk dus med sine nye kolleger, uanset alder. På samme måde er menige soldater dus fra første færd; denne gamle skik er overført også til hjemmeværnet, dog ikke til de kvindelige korps, hvor tiltalen De er rådende. Overhovedet er kvindernes væsentlig mindre tilbøjelige til at bruge du end mændene, også indbyrdes. I visse foreninger, således normalt idrætaklubber, er det skik at medlemmerne er dus; når medlemstallet bliver meget stort, falder det dog oftest vanskeligt at opretholde reglen, i hvert fald uden for møderne, fordi det fælles tilhørsforhold til foreningensda betyder mindre end den enkeltes øvrige baggrund; dette gælder f.eks. vandrebevægelsen og Socialdemokratiet.

Bortset fra det allerede nævnte er forholdet mellem kolleger mere brøget. I kontorfaget for eksempel, hvor der er gammel tradition for at sige De, er der ganske vist efterhånden mange som bruger du, men det forudsætter i almindelighed at de er på samme alderstrin, og selv da føles det ingenlunde som en nødvendighed at være dus. Når studenterne har afsluttet deres studier og begynder

at virke i deres fag, bliver de heller ikke i større udstrækning dus med deres ældre kolleger. Disse forhold føles i almindelighed utvungne; men under samvær med svenske kolleger, der oftest straks ønsker at lægge bort titlerne, kan det blive påfaldende at to danskere som har kendt hinanden i mange år siger du til de nye bekendte, men De til hinanden. Men mange, som uden derfor at være stive og uelskverdige hylder princippet "tre skridt fra livet", foretrækker at bruge De fordi denne tiltaleform bedre holder følelserne i ave. I en dansk forsker, der overvintrede i en lille anghytte på Grønland sammen med en kollega, har hævdet at når de ikke kom op at slås skyldtes det udelukkende at de sagde De til hinanden.

Der er dog ikke tvivl om at brugen af du i de senere år har bredt sig stærkt på bekostning af De. Det er hovedsagelig i de yngre aldersklasser at tendensen gør sig gældende. Eksempelvis kan nævnes at studenter ved Københavns Universitet endnu i slutningen af 1930'erne kun efter særlig aftale sagde du til hinanden; men allerede omkring 1945 var man født dus, og det var yderst påfaldende om en student sagde De til en anden. I 1958 kan man vist gå ud fra at de fleste unge ~~mand~~ indtil 18-20 års alderen føler det naturligt at være dus. Også i ældre aldersgrupper virker tendensen, om end mere behersket; folk har lettere ved at blive dus nu end for en snes år siden. For de ældre hører besættelsestiden med til forudsætningerne; den voksende samhørigsfølelse nedbrød mange traditionelle skranker. Der er dog ingen grund til at tro at du vil få fuldstændig overhånd over De inden for en overskuelig tid, dertil er De en altfor bekvem tiltaleform; navnlig vil kvinderne sikkert vedblivende være adskilligt mere konservative end mændene.

En anden sag er at mange føler sig usikre når de på én gang henvender sig til flere personer som de siger De til hver for sig. Skønt det korrekte også her er De - ordet gælder altså både som ental og flertal - høres meget ofte I, flertalsformen til du; denne tiltaleform, der skurrer stærkt i nogles ører, er vistnok ved at brede sig.

Ud over tiltaleformerne du og De findes en række andre, som dog alle har væsentlig mindre udbredelse. I nogle familier er det skik at børnene ikke tiltaler de voksne med du, men med far, mor, mormor, onkel osv. - altså ikke "Far, må jeg låne din fyldepen?", men "Må jeg låne Fars fyldepen?" osv. At voksne bruger sådan tiltale til børn (navn i stedet for du) forekommer kun i ganske få situationer; f.eks. kan en lærer, hvis en elev går i stå under eksamination, henvende sig til en anden med vendingen "Hvad mener Erik?", men fortsættes samtalen med Erik ud over dennes første svar, vil læreren normalt bruge du. På samme måde vil man kunne henvende sig til en voksen: "Hvad synes hr. Krogh (fru Holst, frk. Bøgh)?" men vil derefter bruge De.

I forholdet mellem over- og underordnede er det ikke ualmindeligt at den underordnede tiltaler sin foresatte med hr. ("Hr. Berg, har De underskrevet de breve jeg lagde ind til Dem?"), medens denne nøjes med efternavnet, hvis den underordnede er en mand ("Åh, Lund, vil De lige se herind et øjeblik?"); til kvinder siges derimod regelmæssigt fru eller frøken. I en del virksomheder henvender alle mænd sig til hinanden med efternavn uden hr., uanset rang.

Tiltalen herren bruges nu næsten kun af tjenere ("Ønsker herren kaffe efter middagen?"). Ved kollektiv tiltale

L ?

til mænd bruges i formelt sprog de herrer eller herrerne ("Hvad ønsker de herrer?"; "Må jeg bede herrerne tage plads"). Udtryk som herskabet, herskaberne kan nu næppe bruges uden spøgende biklang.

Brugen af titler i tiltale har ikke særlig stor udbredelse i Danmark og synes at være i jævn tilbagegang. Det er karakteristisk at man for få år siden har ophævet den gamle regel for tiltale til foresatte i hæren, som krævede f.eks. "Hr. kaptajn" til indledning og derefter stadig "kaptajnen", medens De var et bandlyst ord; man indleder ganske vist vedvarende med "Hr. kaptajn", men siger "Javel, hr. kaptajn" osv., men i længere ytringer er det tilladt at bruge De. Lignende tiltaleformer forekommer i det civile liv, altså henvendelsen "Hr. kontorchef" osv., men ellers i samtale De. Stadig brug af "kontorchefen, professoren", eller endog "hr. kontorchefen, hr. professoren" er nær ved at være påfaldende; der er utvivlsomt flere underordnede der bruger denne tiltaleform end der er overordnede som kræver den anvendt, og mange vil føle sig sårede hvis de stilles over for et sådant krav.

L 2

Medens der i sproget er tradition for udtryk som "hr. minister, hr. departementschef, hr. professor" osv., idet disse poster indtil nyeste tid kun har været beklædt af mænd, er det umuligt at titulere de kvindelige ministre, departementschefer osv. i analogi hermed. Ifølge tradition er "fru departementschef Møller" nemlig departementschef Møllers hustru; og da tiltalen "departementschef" alene, i hvert fald i en underordnets mund, er lovlige flod, nødes man til ved første henvendelse at bruge navnet: fru (frk.) Møller; derudover kan så siges "departementschefen" eller De. Det samme gælder for specielt kvindelige stil-

linger som direktrice, forstanderinde osv. Brug af mandens titel - i tiltaleformer som "fru landsretssagfører, fru direktør" osv. - er lidet anvendt. Oftere forekommer vel afledninger på -inde, der betegner kvinden som gift med en mand i en vis højere stilling. Sådanne afledninger kan dog ikke dannes frit og er derfor begrænset til et lille antal faste betegnelser som admiralinde, amtmandinde, bispinde, generalinde, konsulinde, oberstinde, professorinde. Ydermere virker disse titulaturer nu om stunder i manges ører pudsige; et dagbladsindlæg af en professorinde blev for nylig imødegæet af to kendte kvinder, der sarkastisk underskrev sig sekretariatschefinde og chefredaktørinde. Virkelig udbredte er kun tiltaleformerne frue og frøken ("Må jeg hjælpe Dem, frøken?"; "Hvad ønsker fruen?"; "Ønsker fruen varerne bragt?" osv.), afvekslende med De; som kollektiv bruges damerne ("Hvad kan vi tjene damerne med?").

Den karakteristiske danske tiltaleform er således De; titulaturer bruges ikke meget, og da oftest afvekslende med De. Tiltalen De er neutral og bekvem og således ingen hindring for en utvungen samtale. Selv om brugen af du breder sig - især blandt de helt unge og mellem mandlige arbejdskammerater - er der ingen grund til at tro at denne tiltaleform vil fortrænge De. Der er af og til dannet foreninger med dette formål, men deres propaganda er faldet til jorden.

nd

st

Litteratur

1. Kaj Bom: Dansk i dag, 1955, s. 148-149.

2. Lis Jacobsen: Nogle eksempler på brugen af Du og De i nutids-dansk (Studier i nordisk filologi, 39, 1949, s. 83-89).

3. Niels Åge Nielsen: Brugen af tiltalepronominer i Charlotte Dororothea Biehls komedier 1764-72 (Sprog og Kultur XVI, 1948, s. 121-134).

L 2

4. Niels Åge Nielsen: Skal vi være dus? (Aarhus Stiftstidende 16. januar 1958).

5. H.H. Ørberg: Pronomina reverentiae (Moderna sprog IV, 1950, s.).

6. H.H. Ørberg: Tiltalepronominer (Salmonsens Leksikon-Tidsskrift 1951, sp. 133-136).

f 2

Allan Karker

Institutet för svensk språkvård

Birger Jarlsgatan 20, Stockholm Ö

Vardagar, utom lördagar, kl. 10—15

Tfn 20 57 95

Stockholm 10.4.1958

Dansk Sprognaevn
Vester Voldgade 115

Köpenhamn V

Edert brev 9.4.1958 AL 10/58

Kära Allan!

Jag har inte räknat med att nämnderna skulle avge rekommendationer angående tilltalsord i internordiskt umgänge. Det får bli en senare sak. Självfallet vore det förträffligt, om man kunde få vissa uttalanden, men jag misstänker att det inte blir så lätt. Däremot skulle jag sätta stort värde på om Du - helt vid sidan av Din redogörelse för det faktiska språkbruket - ville ge mig Dina synpunkter på rekommendationer.

Hjärtliga hälsningar!

Din tillgivne

G. Bergman

9. april 1958

10/58

AL

Kære Gösta.

Jeg er nu i gang med redegørelsen for tiltaleformerne i dansk, men vil gerne have et spørgsmål opklaret inden manuskriptet afsluttes (vel om en uges tid eller lidt mere). Du skriver i dit brev af 21. januar at Nordisk Andelsforbund også ønsker rekommandationer for det internordiske samkvem. Regner du med at en sådan rekommandation fra dansk side skal indgå i redegørelsen, eller skal den fremsættes særskilt? I begge tilfælde må jeg drøfte sagen med arbejdsudvalget, men i det sidste har det måske ikke så megen hast? Nævnets førstkommende møde er årsmødet som foreløbig er fastsat til 1. maj (men det er muligt at det må udskydes en uges tid), og først i forbindelse med dette vil jeg kunne få en officiel udtalelse.

Hjertelig hilsen,
din hengivne

A.R.

24. januar 1958.
10/58.

AL

Institutet för svensk språkvård.

Kære Gösta.

Tak for brev af 21. ds. Jeg påtager mig gerne den foreslåede opgave: at skrive om tiltaleformer i Danmark. Skriftet skal vel udgives af Nordisk Andelsforbund? I så fald skulle det vel kunne finde udbredelse også i Norge og Danmark, og jeg ville da mene at det var bedst om der blev tale om fritstående artikler for hvert enkelt land, skrevet på landets sprog; er det ikke en praksis som gennemgående bør følges? - vi skal jo lære at læse hverandres sprog. Dette er kun et foreløbigt standpunkt, måske taler saglige grunde for en anden ordning; under alle omstændigheder er jeg indstillet på at følge det skema for problemdrøftelsen som du opstiller i dit brev.

Hjertelig hilsen
din hengivne

Allan Karke

Institutet för svensk språkvård**Birger Jarls gatan 20, Stockholm Ö**

Vardagar, utom lördagar, kl. 10-12

Tfn 20 57 95

Stockholm den 21 januari 1958

Cand.mag. Allan Karker
Dansk Sprognaevn
Vester Voldgade 115, 2
KÖPENHAMN

GB/SS

Edert brev

Nordisk Andelsforbund har genom direktör Carl Lindskog i Stockholm bett mig att författa en skrift om bruket av olika tilltalsord här i Norden, en framställning på kanske 3 - 4 tryckark. Jag har svarat att för en sådan redogörelse skulle jag behöva samråda med representanter för språknämnderna i Norden.

Skriften skulle kunna bestå av antingen fristående uppsatser för Danmark, Finland, Norge och Sverige, skrivna på respektive språk (dock ej på finska) eller - och det är kanske det bästa - en sammanarbetning på svenska av uppgifterna från de olika länderna.

Man skulle redogöra för de olika tilltalsformerna och deras bruklighet med uppmärksamheten riktad på den sociala fördelningen av de olika typerna, liksom åt bruket med hänsyn till åldersklasser och kön. Man bör uppmärksamma tendenser till utvidgning av bruket av vissa typer, t.ex. av du i Sverige. För Sveriges del bör den tidigare propagandan för ni beröras, men någon utförligare historik synes icke vara önskvärd. Där-

emot kan en förteckning över litteratur som behandlar tilltalsfrågan i de olika länderna vara av värde.

De olika tilltalsformer som man skulle vilja se behandlade är framförallt (med svensk utgångspunkt):

1. du, pl. ni; er(t), era
2. ni, er(t), e(d)ra
3. Ni, herr direktör
4. Direktören; doktorinnan, assessorskan
5. Fröken, frun, herrn, herrarna, damerna, herrskapet
6. Fröken Lind, fru Ek, herr Ek; fröken Karin
7. Pappa, mamma, tant, farbror, mormor etc.
8. Pettersson
9. Erik, Anna

Nordisk Andelsförbund hade fått sitt intresse väckt för frågan om tilltalsorden inte minst på grund av erfarenheter från nordiska kongresser och konferenser, där frågan om lämpliga tilltalsord ständigt varit aktuell. Man önskade därför också rekommendationer för det internordiska umgänget. Sådana torde ge sig själv, sedan de faktiska förhållandena klarlagts.

Jag ber nu att få fråga Dig om Du vill skriva en redogörelse på 4 - 5 maskinskrivna sidor för de danska tilltalsorden med exempel som utvisar de olika talsituationerna, helst före 1 maj i år. Nordisk Andelsförbund betalar Dig 125 sv. kr. för redogörelsen.

Med hjärtlig hälsning

Din tillgivne

G. Bergman
(G. Bergman)

Institutet för svensk språkvård

Birger Jarls gatan 20, Stockholm Ö

Vardagar, utom lördagar, kl. 10—15

Tfn 20 57 95

Stockholm 24.4.1958

Cand. Mag. Allan Karker

Vester Voldgade 115, 2 tr.

K ö p e n h a m n V

Edert brev

Broder!

Mycken tack för Din präktiga uppsats om tilltalsorden i danskan. Jag har bett dir. Carl Lindskog i Kooperativa Förbundet att skicka Dig de 125 sv. kr. - Ännu har jag inte fått material från de andra nämnderna. Men så snart jag har fått det skall jag ta itu med utarbetandet av skriften.

Hjärtliga hälsningar!

Din tillgiven

G. Bergman

31. marts 1959

10/58

AL

Professor Gösta Bergman,
Institutet för svensk språkvård.

Kære Gösta.

./.

Jeg returnerer ilsozt korrekturen på "Tilltalsorden i Norden". Jeg har ikke læst den hele grundigt, kun de partier som vedrører dansk sprogbrug, og til disse har jeg anført nogle få forslag til rettelser (med grønt). Den vigtigste er den på fane nr. 5 om de akademiske fag. På fane 7 er der nogle sætfejl, og jeg vil spørge om ikke tilføjeisen af ordet "sarkastisk" er nødvendig for forståelsen af de to helt barokke kvindelige titler?

Din hengivne

Institutet för svensk språkvård

Birger Jarls gatan 20, Stockholm Ö

Vardagar, utom lördagar, kl. 10—15

Tfn 20 57 95

Stockholm den 25 mars 1959

Dansk Sprog~~æ~~vn

Vester Voldgade 115

K ö p e n h a m n

Danmark

GB/WS

Edert brev

Kära Allan!

Sent omsider kommer här korr. på den lilla skriften i Nordens serie om Tilltalsord i Norden. Skulle Du vilja kontrollera att jag korrekt återgivit vad Du sagt och snarast återsända korrekturet till mig så blir jag Dig tacksam.

Din tillgivne

G. Bergman